

Опубліковано: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми і перспективи сталого розвитку півдня України» (секція економічної теорії) – Мелітополь : ТДАТУ, 2016. - 36 с. – С. 22-35

к.е.н., доцент Почерніна Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вступ. Ініціювання масштабних реформ в Україні актуалізувало питання пошуку новітніх підходів до реалізації економічної політики як на національному, так і на регіональному рівні. У зв'язку з цим розробка регіональних стратегій соціально-економічного розвитку на середньостроковий період здійснювалась з урахуванням нових специфічних умов господарської діяльності в Україні. Вони мали на меті деталізувати практичні заходи реалізації пріоритетних завдань, визначених Державною стратегією регіонального розвитку України (червень 2014 р.), а також Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» (січень 2015 р.). Нова регіональна політика України має бути зорієнтована на зміцнення ресурсу розвитку регіонів і громад та стимулювання економічного зростання на місцевому рівні. Відтак, затвердження рішенням обласної ради від 25.02.2016 р. Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року почало відлік нового періоду функціонування економічної системи регіону. Головна місія даної стратегії полягає у «спрямуванні об'єднаних зусиль влади, бізнесу та громади на збереження та розвиток потенціалу, традицій і цінностей Запорізької області задля поліпшення життя мешканців кожної громади регіону» [1, с. 60]. Одним із індикаторів регіонального розвитку є експорт товарів у розрахунку на одну особу, який за прогнозами Державної стратегії регіонального розвитку має збільшитись для Запорізької області порівняно з 2014 роком майже на 20%.

Важливою перевагою нашого регіону є значний виробничий та експортний потенціал. Запорізька область належить до експортоорієнтованих

регіонів України, основу зовнішньої торгівлі якої складають товари. На їх долю припадає 95,6 % експорту та 94,7 % імпорту (за даними 2015 року). Область входить в п'ятірку лідерів за обсягами експорту товарів серед регіонів України та в десятку – за обсягами імпортованого товару.

Метою даного дослідження є аналіз зовнішньої торгівлі товарами Запорізької області та виявлення шляхів підвищення її ефективності з точки зору географічної структури.

Виклад основного матеріалу. Запорізька область зайняла 8 загальне місце за усіма напрямками розвитку у рейтингу регіонів 2015 року, оприлюдненому Міністерством регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства. А за показником обсягу експорту товарів в розрахунку на одну особу населення наша область посіла 3 місце серед 25 регіонів України [4, с. 4]. Якщо по країні обсяг експорту товарів на душу населення складав близько 890 дол. на рік, то для Запорізької області цей показник перевищував 1666 дол., що по відношенню до середнього національного показника складало 187%. Це говорить про існування певних конкурентних переваг регіону щодо експорту. Участь області у зовнішньоекономічних зв'язках демонструє таблиця 1.

Таблиця 1

Роль Запорізької області у зовнішній торгівлі товарами України*

	Експорт			Імпорт			Зовнішньоторговельний оборот		
	млн. дол.		%	млн. дол.		%	млн. дол.		%
	Україна	область	частка регіону	Україна	область	частка регіону	Україна	область	частка регіону
2000	14572,5	1380,7	9,47	13956	696,8	4,99	28528,5	2077,5	7,28
2005	34228,4	2653,3	7,75	36136,3	1687,2	4,67	70364,7	4340,5	6,17
2010	51405,2	3200,3	6,23	60742,2	1363	2,24	112147,4	4563,3	4,07
2012	68830,4	3995,1	5,8	84717,6	2031,2	2,4	153548	6026,3	3,92
2013	63320,7	3678,5	5,81	76986,8	1760	2,29	140307,5	5438,5	3,88
2014	53901,7	3730,2	6,92	54428,7	1582,4	2,91	108330,4	5312,6	4,9

* Складено автором на основі даних [5, Ч. II, с. 409-410]

За даними таблиці видно, що регіон підтримує на протязі тривалого періоду активність у зовнішньоекономічних зв'язках. Частка регіону в експорті товарів у 2014 році була близькою до 7% , в імпорті – до 3%, в зовнішньоторговельному обороті – до 5%

Незважаючи на уповільнення темпів зростання зовнішньої торгівлі за підсумками 2010-2015 років, в області зберігається позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу (рис. 1) (побудовано автором за даними [6]).

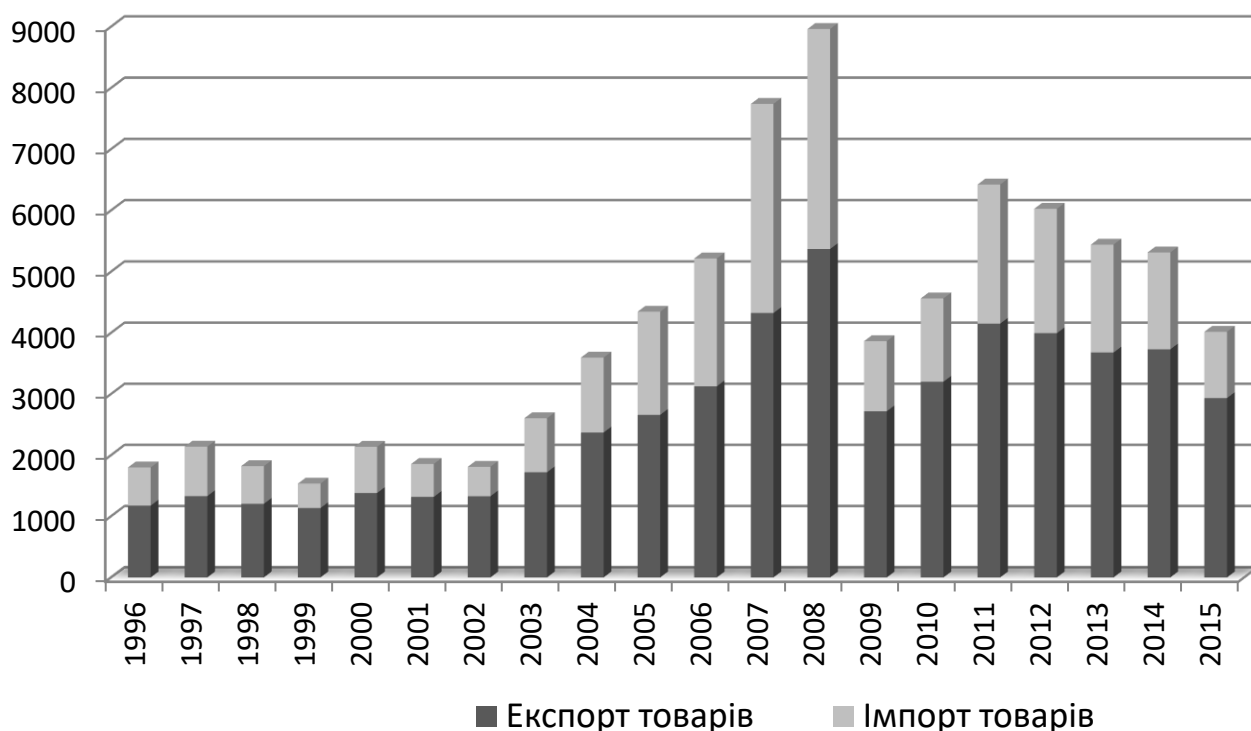


Рис. 1 Динаміка зовнішньої торгівлі товарами Запорізької області, млн.дол. США

Переважання експорту товарів над імпортом є довгостроковою тенденцією, яку не змогла змінити навіть фінансова криза 2008-2009 років. І хоча аналіз коефіцієнта покриття імпорту експортом демонструє певну циклічність, однак його значення за майже 20 річний період не опускалось нижче рівня 1,27, що демонструє рис. 2 (побудовано автором на основі розрахунків за даними [6]). Починаючи з 2011 року спостерігається чергове зростання даного показника.

У 2014 році торговельними партнерами Запорізького краю були 146 країн світу, у 2015 році – 140 країн. Це свідчить про значний попит на продукцію запорізького виробництва у зарубіжних партнерів [3].

Основу товарної структури експорту у 2015 році складали чорні метали – 49,6%, механічне обладнання – 19,4%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 5,0%, зернові культури – 4,6%, електричні машини – 3,4%, руди, шлак і зола – 2,2%.

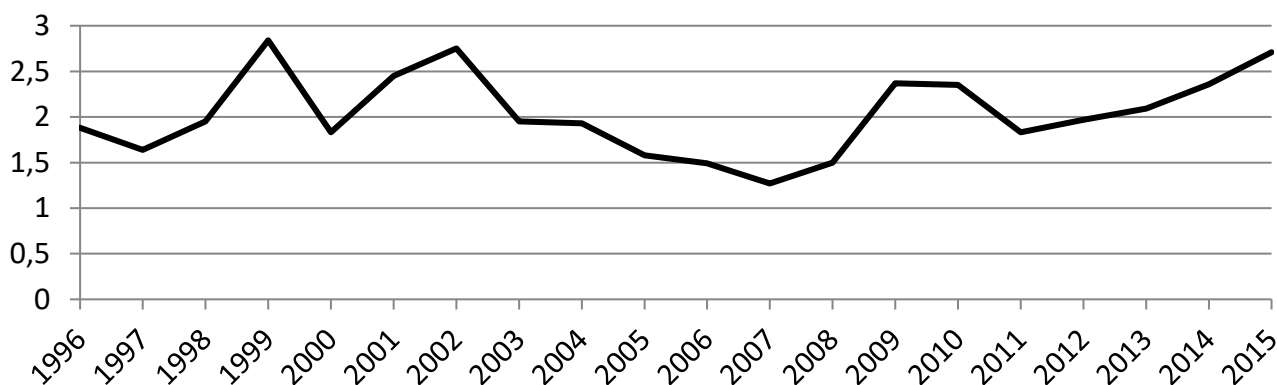


Рис. 2 Коефіцієнт покриття імпорту експортом у торгівлі Запорізької області товарами

Основу імпортованих надходжень складали палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 27,4%, механічне обладнання – 11,5%, нікель і вироби з нього – 7,7%, сіль, сірка, землі та каміння – 3,9%, риба і ракоподібні – 3,8%, руди, шлак і зола – 3,5%, інші недорогоцінні метали – 3,1%, пластмаси, полімерні матеріали – 3,1%, електричні машини – 3,0%, інші готові текстильні вироби – 2,9%, літальні апарати – 2,4%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 2,4%, різноманітна хімічна продукція – 2,3%.

Географія зовнішньої торгівлі регіону товарами охоплює всі групи країн світу, причому наростаючим підсумком з 2002 року. Цю позитивну динаміку розірвала лише світова фінансова криза 2008-2009 років. Результатом цієї кризи стало скорочення експорту товарів до країн СНД на 49,8 % (з 2796,2 млн. дол. у 2008 році до 1403,3 млн. дол. у 2009 році), до країн Європи на 62,8 % (з 1087,5 до 404,4 млн. дол.), до країн Азії на 40,8 % (з 1165,3 до 690,2 млн. дол.), [6].

В експорті Запорізька область в основному орієнтувалася на країни СНД, і лише соціально-політичні зміни 2012-2014 років в Україні дещо змінили тенденцію, зокрема скорочення експорту товарів за 2 роки до країн СНД відбулося в межах 29,9 % (з 2025,2 до 1418,9 млн. дол.), тоді як до інших країн світу експорт товарів збільшився на 17,3 % (з 1969,9 до 2311,4 млн. дол.).

У групі «Інші країни» Запорізька область суттєво наростила обсяги експорту у 2014 році до країн Європейського Союзу – на 31,3 % (з 664,4 до 872,6 млн. дол.) та до країн Азії – на 25,6 % (з 788,2 до 966 млн. дол.). Позитивними змінами, на нашу думку, слід вважати поступове нарощування обсягів експорту до далеких країн Африки, Америки, Австралії та Океанії [6].

Динаміка імпорту за групами країн має такі характеристики:

1) вплив фінансової кризи 2008-2009 років проявився у зменшенні імпорту товарів з Європи на 63 % (з 1418,1 до 524,2 млн. дол.), з країн Азії на 85,5 % (з 1122,3 до 162,3 млн. дол.), з країн СДН на 56 % (з 836,5 до 368,2 млн. дол.).

2) в імпорті Запорізького краю так само превалюють країни СНД, Європи та Азії. Динаміка останніх років демонструє ускладнення економічної ситуації в країні у 2012-2014 році, включаючи непростий фінансовий стан багатьох провідних підприємств області та нестабільність валютного курсу гривні. За період з 2011 по 2014 роки імпорт товарів з країн СНД скоротився на 7,7 % (з 841,5 до 776,3 млн. дол.), з інших країн світу – на 43,6 % (з 1429,6 до 806,6 млн. дол.), у тому числі з країн Європейського Союзу – на 49,3 % (з 732,5 до 371,2 млн. дол.) [6].

Зміна векторів торгівлі отримала логічне продовження й у 2015 році. За даними державного управління статистики у Запорізькій області обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 28,0% загального обсягу експорту (що на 5% більше 2014 року), до інших країн – 72,0%. Порівняно з 2014 р. зріс експорт товарів до Китаю в 2,1 раза, Італії – в 1,6

раза, Болгарії – на 5,0%, Індії – на 4,8%, однак, зменшився експорт до Єгипту в 2,5 рази, Російської Федерації – в 1,7 рази, Німеччини – на 24,6%, Туреччини – на 22,9%, Польщі – на 13,4%. Порівняно з 2014 р. зріс імпорт з Білорусі в 3,3 рази, Південної Африки – в 2,2 рази, Індонезії – на 32,5%, Словаччини – на 4,7%. Однак менше ввезено товарів з Норвегії в 2,1 рази, Китаю – в 1,8 рази, Російської Федерації – в 1,6 рази, США – на 29,6%, Польщі – на 29,2%, Німеччини – на 19,9%, Туреччини – на 7,4%.

В ТОП-10 країн, в які експортувала товари Запорізька область, увійшли Російська Федерація, Туреччина. Італія, Індія, Польща, Болгарія, Китай, Німеччина, Казахстан, Чехія. Найсуттєвіші експортні поставки серед країн ЄС здійснювались до Італії – 5,6% загального обсягу експорту (чорні метали, зернові культури, продукти неорганічної хімії), Польщі – 4,6% (чорні метали, алкогольні та безалкогольні напої та оцет, руди, шлак і зола), Болгарії – 4,3% (чорні метали), Німеччини – 2,2% (чорні метали, продукти неорганічної хімії, механічне обладнання); до інших країн – Російської Федерації – 25,8% (механічне обладнання, чорні метали, електричні машини), Туреччини – 10,9% (чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, зернові культури), Індії – 5,8% (чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження, механічне обладнання), Китаю – 2,5% (механічне обладнання, жири та олії тваринного або рослинного походження), Єгипту – 2,0% (зернові культури, чорні метали, засоби наземного транспорту, крім залізничного).

У ТОП-10 країн, з яких Запорізька область імпортувала товари, входили Російська Федерація, Німеччина, Китай, Польща. Туреччина. Білорусь, Норвегія, Словаччина, США, Південна Африка. Імпорт з країн Європейського Союзу становив 25,6% загального обсягу імпорту, з інших країн – 74,4%. Найбільші надходження здійснювались серед країн ЄС з Німеччини – 8,2% (механічне обладнання, пластмаси, полімерні матеріали, інші недорогочінні метали), з Польщі – 3,1% (інші готові текстильні вироби, літальні апарати, механічне обладнання), зі Словаччини – 2,9% (сіль, сірка,

землі та каміння, механічне обладнання); серед інших країн – з Російської Федерації – 40,4% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, нікель і вироби з нього, механічне обладнання), з Китаю – 6,0% (механічне обладнання, пластмаси, полімерні матеріали, різноманітна хімічна продукція), з Білорусі – 3,9% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, літальні апарати, пластмаси, полімерні матеріали), з Туреччини – 3,1% (сіль, сірка, землі та каміння, бавовна, руди, шлак і зола), з Норвегії – 2,9% (риба і ракоподібні, нікель і вироби з нього, механічне обладнання), зі Сполучених Штатів Америки – 2,7% (риба і ракоподібні, механічне обладнання, насіння і плоди олійних рослин), з Південної Африки – 2,7% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, руди, шлак і зола, нікель і вироби з нього), з Індонезії – 2,1% (жири та олії тваринного або рослинного походження).

Кількісний аналіз географічної структури не дає повного уявлення про результативність зовнішньої торгівлі товарами Запорізької області, тому слід приділити увагу питанням оцінки її ефективності. До показників ефективності зовнішньої торгівлі найчастіше відносять зовнішньоторговельне сальдо, відношення сальдо до експорту та коефіцієнт покриття імпорту експортом.

Дані про зовнішньоторговельне сальдо по товарам в регіональному розрізі наведені у таблиці 2 (складено автором за даними [6]).

Таблиця 2

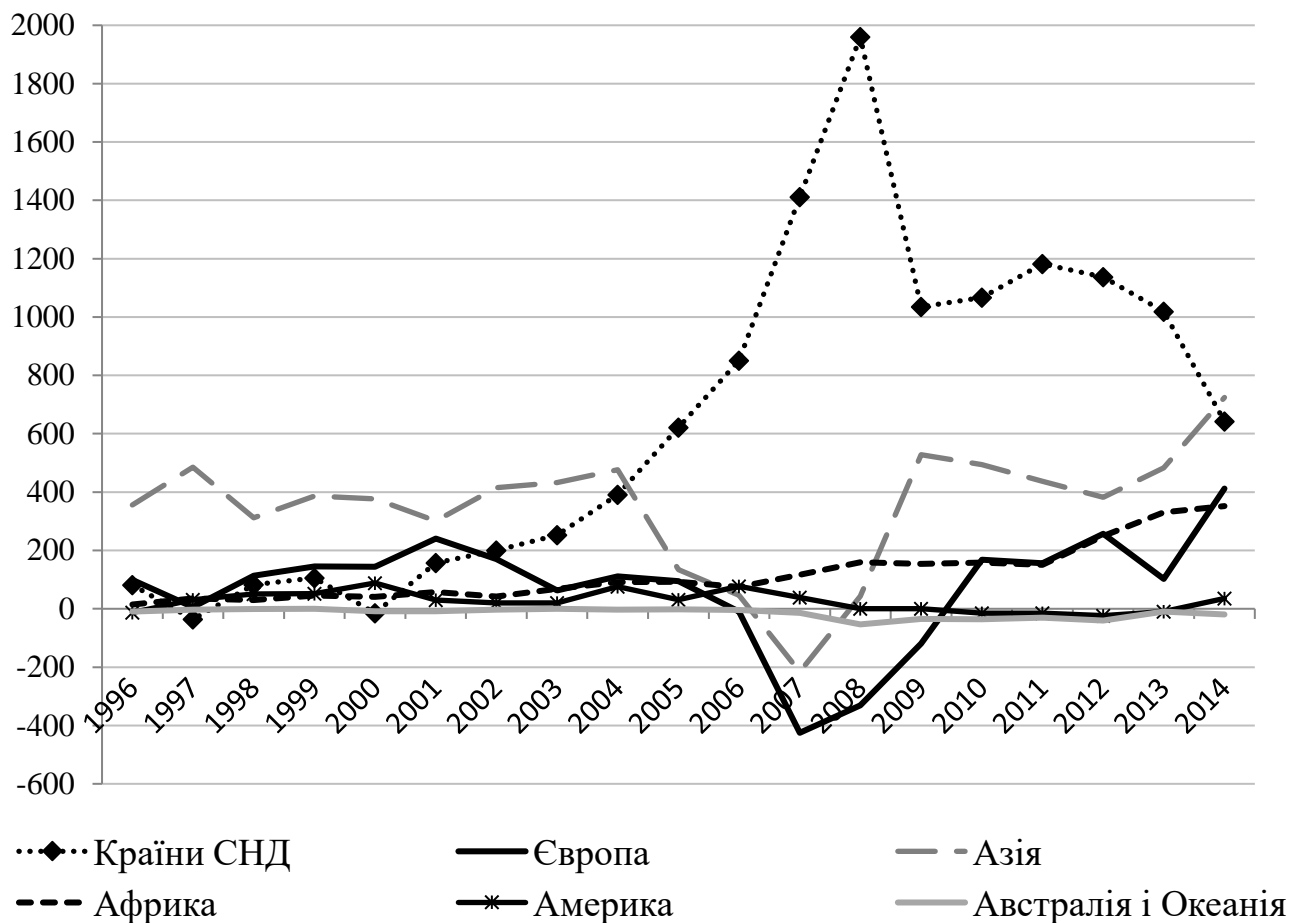
Зовнішньоторговельне сальдо по операціям з товарами Запорізької області

	країни СНД	Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
1996	81,5	98,5	355,6	14,6	-13,3	-9,4
1997	-36,2	5,7	485,6	35,8	31,1	-2,8
1998	82,4	113	311,7	29,5	50,4	-0,6
1999	105,9	145,1	386	45,6	51,8	-0,1
2000	-15	144,2	376,3	40,5	88,4	-9
2001	157,1	241	300,9	57,5	30	-8,1
2002	200,2	170,7	415,2	42	19,9	-2,7
2003	252,9	62,8	432,5	68,4	19,9	-0,1

2004	390,6	111,2	476,2	91,7	76,1	-2,5
2005	621,9	94,3	133,7	92,4	31,4	-2,2
2006	850,5	-10,1	46,3	75,2	76,9	-4,2
2007	1411,2	-425,1	-216,1	116,6	38,8	-14,5
2008	1959,7	-330,6	43	159,5	0,8	-53,5
2009	1035,1	-119,8	527,9	154,2	0	-34,5
2010	1066,9	168,6	494,3	158,6	-14,7	-36,2
2011	1182,4	156	437,1	150,7	-15,5	-30,5
2012	1137,5	257,6	382,2	249,6	-23,4	-39,8
2013	1018,9	102,4	483,3	330,2	-9,2	-9,7
2014	642,6	412	724,3	352	35,9	-19,3

Таблиця показує, що за період з 1996 по 2014 рік позитивне сальдо у зовнішньоторговельних операціях зберігалось постійно лише у торгівлі з країнами Африки. Навпаки, товарообмін з країнами Австралії та Океанії завжди демонстрував від'ємне сальдо. У торгівлі з країнами СНД від'ємне сальдо утворювалося у 2000 році, у торгівлі з країнами Європи – у 2006, 2007 та 2009 роках, у торгівлі з країнами Азії – у 2007 році, у торгівлі з Америкою – у 1996, 2010, 2011, 2012 та 2013 роках.

На рис. 3 наведена динаміка показника зовнішньоторговельного сальдо (або в категоріях макроекономіки – чистого експорту) за період з 1996 по 2014 роки (побудовано автором за даними [6]). Графік, з одного боку, показує зміну векторів зовнішньої торгівлі під впливом соціально-політичних процесів (протилежність напрямків руху кривих для країн СНД, Європи та Азії), а з іншого боку, демонструє вплив на зовнішню торгівлю світової фінансової кризи. Дані графіка також свідчать, що за останні два роки показник чистого експорту мав суттєву позитивну динаміку для країн Європи, Азії та Африки.



**Рис. 3 Динаміка чистого експорту в торгівлі товарами
Запорізької області з регіонами країн світу, млн. дол. США**

Показник відношення зовнішньоторговельного сальдо до обсягу експорту в середньому за період змінювався так, як представлено на рис. 4 (побудовано автором за розрахунками на основі даних [6]). За даними рисунка видно, що за останні чотири роки підвищення показника спостерігалось у торгівлі з країнами Європи, Азії та Африки.

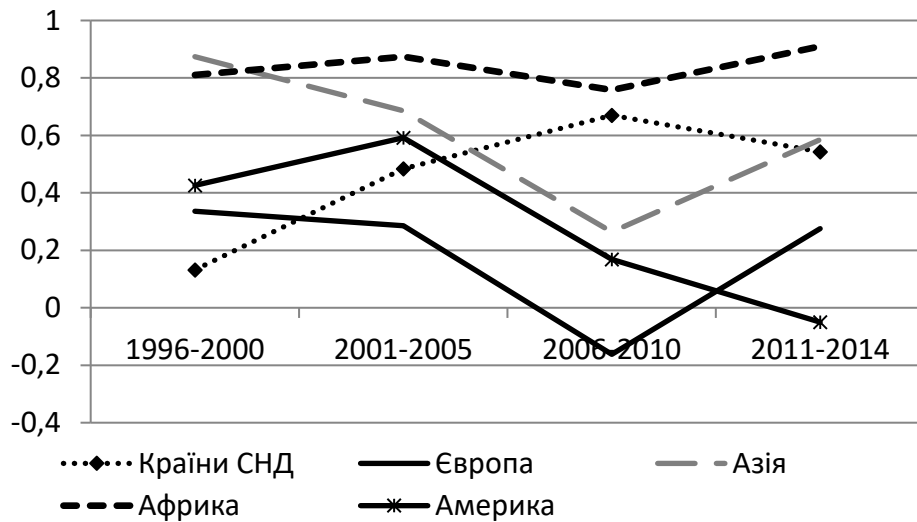


Рис. 4 Коефіцієнт "сальдо/експорт"

Коефіцієнт покриття імпорту експортом, наведений на рис. 5, за останні чотири роки зберіг зростаючу тенденцію для країн Європи та Азії, тоді як для Африки зростання даного показника мало стрімкий характер (побудовано автором за розрахунками на основі даних [6]).

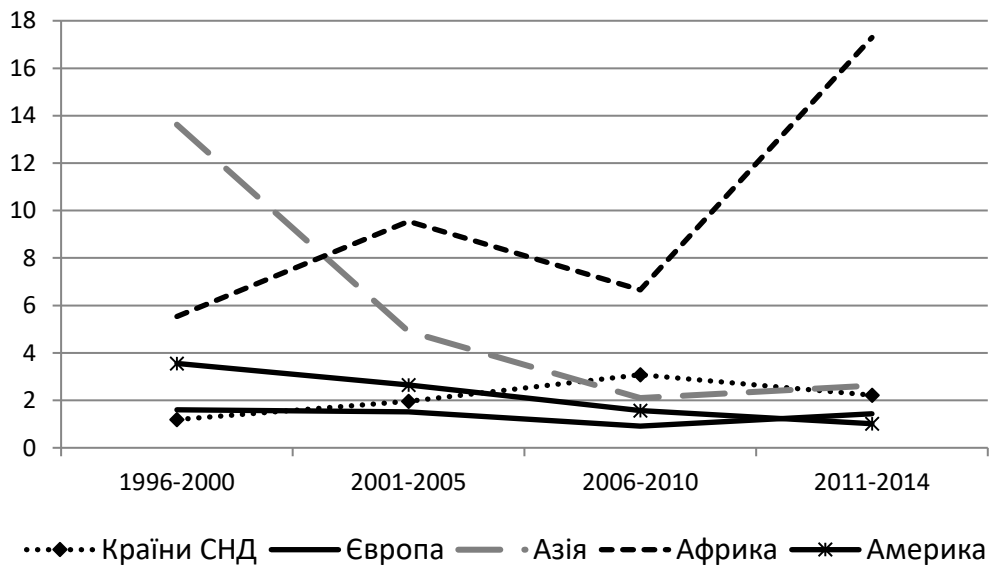


Рис. 5 Коефіцієнт покриття імпорту

Аналіз особливостей географічної структури зовнішньої торгівлі Запорізької області висуває на порядок денний питання щодо можливості регіону гнучко реагувати на зміни вектору співробітництва у міжнародних зв'язках. А, як відомо, вищу здатність до будь-яких перетворень мають в ринковій економіці малі та середні підприємства. У зв'язку з цим орієнтація

стратегії розвитку регіону в плані підтримки експортного потенціалу на малі й середні підприємства вважається нам цілком обґрунтованим і необхідним.

Окремою складовою Плану заходів на 2016-2018 роки з реалізації Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року в межах Програми 2 «Запорізький край – інвестиційно приваблива територія з розвинутими індустріальним комплексом та інфраструктурою» є напрям 2.А. «Стимулювання залучення інвестицій», який включає в себе 4 проекти, які матимуть вплив у таких основних сферах:

- створення умов для залучення стратегічних інвесторів на визначені території – індустріальні парки;
- маркетингово-промоційна підтримка, популяризація секторів та підприємств, що мають експортний потенціал, просування регіональних брендів на зовнішні ринки[2].

Напрямок 2.В. «Розвиток малого та середнього підприємництва» включає в себе 5 проектів, які, у тому числі, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності продукції місцевих виробників та їх експортного потенціалу. На особливу увагу заслуговує створення Центру підтримки експорту малих та середніх підприємств Запорізької області.

На перспективу намічені певні завдання, що не увійшли до цього Плану заходів, але можуть бути враховані в наступний період планування (2019-2020 роки):

- У межах напрямку 2А: подальший інноваційний розвиток індустріальних парків, інтеграція їхньої продукції в європейські та світові технологічні ланцюжки та освоєння нових інвестиційних майданчиків, зокрема – ревіталізація старопромислових зон регіону;
- У межах напрямку 2В: створення галузевих кластерів малих і середніх підприємств навколо стратегічних інвесторів з сервісно-логістичними функціями; подальший розвиток інфраструктури підтримки підприємництва у формі ЦНАПів, бізнес-інкубаторів та консалтингових

центрів; подальше підвищення експортної спроможності підприємств регіону [2].

В межах Програми 3 «Запорізький край – регіон розвинутих сільських територій» напрям 3.А. Збільшення доданої вартості сільськогосподарської продукції - включає в себе 3 проекти, які матимуть вплив у таких основних сферах: підвищення продуктивності і конкурентоспроможності аграрного сектора області; покращення доступу агровиробників до ринків збуту; забезпечення високоякісною сировиною переробної промисловості області; розвиток потенціалу малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції, покращення доступу до технічної підтримки сільськогосподарського виробництва, маркетингових, консультаційних послуг тощо [2].

Висновки. Проведений аналіз зовнішньої торгівлі товарами Запорізької області дає можливість зробити наступні висновки щодо підвищення її ефективності:

1) пріоритетним напрямком розвитку зовнішньої торгівлі регіону має бути подальша її диверсифікація в географічному розрізі з метою мінімізації ризиків, пов'язаних з формуванням у тривалому періоді залежності від певної країни або групи країн;

2) найвищу ефективність у зовнішній торгівлі товарами Запорізька область демонструє з країнами Європи, Азії та Африки, отже необхідно зміцнювати дані контакти та розширювати торговельні відносини з цими країнами;

3) високий динамізм малого та середнього підприємництва може бути стабілізуючим елементом для підтримки високої експортоспроможності регіону на тривалу перспективу;

4) розширення експортних можливостей сільськогосподарської продукції – важливий напрям стратегії регіонального розвитку у майбутньому;

5) підготовка економістів за спеціалізацію «міжнародна економіка» в ТДАТУ має враховувати дану специфіку зовнішньоторгових зв'язків регіону з орієнтацією на потребу нарощування конкурентоспроможності експорту сільськогосподарської продукції та експорту послуг.

Список літератури.

1. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року / Запорізька державна адміністрація [Електронний ресурс] – Джерело доступу: <http://www.zoda.gov.ua/article/1669/strategiya-regionalnogo-rozvitku.html>

2. План заходів на 2016-2018 роки з реалізації Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року / Запорізька державна адміністрація [Електронний ресурс] – Джерело доступу: <http://www.zoda.gov.ua/article/1669/strategiya-regionalnogo-rozvitku.html>

3. Інтерактивний огляд зовнішньої торгівлі Запорізької області у 2014 році [Електронний ресурс] – Джерело доступу: http://texty.org.ua/pg/blog/woldemar_g/read/60367/Interaktyvnyj_oglad_zovnishn_oji_torgivli_Zaporizkoji_oblasti_u

4. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 рік (рейтингова оцінка) / Міністерство регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс] : Джерело доступу : <http://www.old.minregion.gov.ua>

5. Регіони України, 2015 / Статистичний збірник – К. : Державна служба статистики України. Ч. I . - 305 с. ; Ч. II – 681 с. - [Електронний ресурс] : Джерело доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Статистична інформація Головного управління статистики у Запорізькій області – Джерело доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>

